

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 94 1973

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

gjort en viktig insats i stilforskningen. Håller de hypoteser han ställer upp skulle vi genom relativt enkla mått på rent kvantitativ väg kunna bestämma även de mera dolda egenskaperna i texternas struktur. Vad själva måtten beträffar och den statistiska prövningen av dem vill jag ge författaren de finaste lovord. Men till några tolkningar av måtten ställer jag mig tveksam. Med hjälp av måtten personliga pronomener + possessiva pronomener samt personliga pronomener/possessiva pronomener (P+p resp. P/p) söker Thavenius skapa en typologi bestämd av polerna personlig och opersonlig samt vardaglig och högstämmd (s. 130, fig. 7.3.3). Av de undersökta texterna visar sig Gullbergs Ensamtstående bildad herre ha egenskaperna opersonlig och högstämmd. Mått med detta mått skulle platsen också ges åt frihetstidens akademiska tal, som onekligen verkar riktigt. Men för Gullbergs vidkommande är detta egendomligt.

Ännu egendomligare ter sig måttet P + U dvs. frekvenserna för prepositioner + underordning för syntaktisk komplexitet. Här blottas några betydande svårigheter i metoden att bestämma syntaktiska egenskaper med hjälp endast av frekvenser för olika klasser av formord. En svårighet ligger i att åtskilliga ord som förs till en klass har olika funktion. Så t.ex. *om*, som kan vara adverb, preposition och konjunktion. Vill man bestämma storleken av en klass underordning, stöter det på stora problem, eftersom man inte kan isolera denna funktion från övriga. I klassen är dessutom inte medtagna de relativa adverbena, en rätt stor grupp av underordnande ord. Syntaktisk komplexitet måste om begreppet ska ha någon nytta innebära en relativt hög frekvens av bisatser. För att pröva måttet undersökte jag i fyra texter som jag själv arbetat med antalet bisatser och noterade om deras inledningsord skulle komma med i Thavenius' klass underordning eller ej. Upp till 1/6 (14 av 85) kom inte med. Felkällorna är flera: å ena sidan kan ända till 2/5 av relativpronomener och 1/3 av ordet *att* användas för annat än att inleda bisatser, å den andra kan ett stort antal bisatser konstrueras med hjälp av andra ord än de som samlas i klassen underordning, hos Lucidor 43 av 126. Relativa adverb som *då*, *huru*, *sedan* spelar stor roll, men även pronomina som *den* och *huad*, och inte sällan förekommer i poesien bisatser utan bindeord. För mig förefaller det som mäts med detta mått vara ett pseudofenomen.

Exemplet visar hur vanskligt det är att arbeta enbart med formordens frekvensförhållanden. En prövning med hjälp av andra, traditionella metoder hade varit nödvändig och hade inte behövt bli så betungande. Vidare hade en ytterligare separering i vissa klasser bort företagas, om stora

missvisningar skulle undvikas. Det gäller utom de nyss nämnda orden ett ord som pronominet *I*, som förs till prepositionen *i*, trots att det ju är mycket vanligt i äldre poesi.

Avhandlingen är starkt teoretisk och abstrakt. Konkreta texter rycks nästan aldrig in. Det är farligt att förlora kontakten med själva texterna. I kvantitativa undersökningar arbetar man nämligen med medelvärden för stora texter eller textgrupper. Ett visst medelvärde kan i verkligheten vara ett medelvärde där avvikelserna är mycket små. Men det kan också vara bildat av två extremer som balanserar varandra. Befarar man detta är det all anledning att gå till texten själv. Thavenius konstaterar att *Ögon, läppar* har hög frekvens för konjunktioner, vilket förvänar, eftersom samlingen ansetts utmärka sig för kompressionsteknik. Författaren ger flera förklaringar, men ser inte efter. Nu visar det sig att kompressionstekniken finns i relativt få korta dikter, men att det i samlingen också finns flera långa balladartade dikter, som har en mängd *och* (dessutom mycket *han* och *hon*, där samlingen också får höga värden).

Jag har uppehållit mig vid några svagheter i Thavenius' avhandling. Några av svagheter hade, kan man tycka, varit lätta att undvika. För min del har jag svårt att förstå den nästan helt konsekvent iakttagna distansen till det konkreta materialet. Andra brister måste däremot ses mot bakgrunden att vi här har framfört oss ett pionjärarbete, som gäller tidigare så gott som helt utforskade företeelser och problem. Det ligger ett stort och mycket intelligent genomfört arbete bakom denna så opretentiöst skrivna bok.

Bernt Olsson

Bo Ullman: *Die Sozialkritische Thematik im Werk Georg Büchners und Ihre Entfaltung im »Woyzeck«*. Mit Einigen Bemerkungen zu der Oper Alban Bergs. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholmer Germanistische Forschungen, 10). Sthlm 1972.

»Was ist das, was in uns lügt, mordet stiehlt?« Georg Büchners fråga i det s.k. Giessen-brevet till fästmannen har forskningen besvarat åt honom. Men svaren har motsagt varandra till den grad att man gärna låter sig förledas till att med Ronald Peacock tala om två skolor inom Büchnerforskningen, båda »too deliberately opposed to each other, too exclusive, too intent on a unitary system of thought in one direction or the other«. (A note on Georg Büchner's Plays. German Life and Letters X. 1957 s. 189.) Den »metafysiska» skolan placerar Büchner vid en avgrund, med meningslöshetens dimma bakom sig och gudlös-

hetens natt framför sig. Hans fråga är en del av människans lott. Den »sociologiska» eller »politiska» har varierat ett svar som Büchner låter en medborgare avge om en hora i *Dantons Tod*: »Ihr Hunger hurt und bettelt.» Den skolan inläser i de litterära verken i första hand en vidareutveckling av Büchners politiska ståndpunkter och erfarenheter och inriktar därför sin uppmärksamhet på sociala och samtidshistoriska omständigheter. Büchners litterära skapande integreras med hans politiska verksamhet och hans naturvetenskapliga teorier. Den metafysiska ståndpunkten kan formuleras på många sätt, som en kristen, rentav kristologisk, tolkning, men oftare förankras någonstans längs linjen Kiegegaard-Heidegger; en odeciderad humanism har också använts som tolkningsinstrument. Man menar att Büchner gestaltar en allmänmänsklig och tidlös problematik och skriver därför ned verkets gestaltning av historiska realiteter, eller reducerar den till ett stämningsskapande element (Gundolf).

Till en del får »metafysikernas» ståndpunkt ses som en reaktion mot den politiserade Büchneruppfattning som kom att slå igenom redan då Büchner återupptäcktes på 1870-talet; så presenterades han t. ex. första gången för svenska läsare som »tysk socialdemokrat» av Axel Danielson i Arbetet 2.3.1889. Samma år skriver Treitschke i sin *Deutsche Geschichte* (IV s. 434) att Büchner »wähnte ... alles ernstes, die Revolution zu verherrlichen», (detta »wiederauferstandene unverfälschte Keltenhum der Druidenzeiten»). Såväl arbetarrörelse som statsbärare uppfattade alltså vid denna tid Büchner som en revolutionär. Under inflytande av mer eller mindre marxistiska analyser, Arnold Zweig, Lukacs m. fl., har denna

politiska värdering sofistikerats men den lever ännu kvar i metafysikernas antipolitiska polemik, och även i östtyska framställningar.¹ Motsättningen mellan de båda skolorna är tydligt sammanvävd med allmänpolitiska ställningstaganden vilkas rötter i wilhelmsk och i weimarisk tid varit omöjliga att dra upp under det kalla krigets och Berlinmurens decennier. Men den metafysiska gruppens tolkningar bottnar lika mycket i en idealistisk estetik som bjuder att politiska och sociala band upplöses av den som vill heta en stor diktare, huvudkriteriet på stor dikt är att den lyfter sig över materiens begränsningar. Så säger t. ex. Ernst Alker om *Woyzeck*: »Diese Dichtung von den ärmsten, aber getreuten Mann, erhebt sich aus der Sphäre der soziologischen Mitleidsdramatik in die Aura des grossen, von panisch-metaphysischen Hintergründen unwitterten Welt dramas.»² Denna förhöjning projiceras på författarens verk och liv. Karl Viëtor, vars monografi *Georg Büchner. Politik. Dichtung. Wissenschaft*. (1949) med sin balans och sin allmänna gedigenhet är den bästa företädaren för denna skola, låter dramats Danton flyta samman med författaren och med sin historiske förebild och genomgå just denna process:

»In der Abgrund dieser Betrachtung versinkt der junge Dichter als er nun mit tieferen Blicken das Bild der grossen Revolution anschaut, das ihm bis dahin das bezauberndste aller Bilder im Saal der Geschichte gewesen war. Auf dem Grunde dieses Abgrunds findet er den nächtlichen Gedanken, den, wie er glaubt, auch Danton da gefunden hatte und an dem er gestorben war: dass eine grausam Notwendigkeit die Herrin des Lebens ist, des unerlösbaren, sinnlosen, und dass es neben ihr keine hellere Gottheit gibt.»

Då måste frågan om ett socialkritiskt innehåll och dettas funktion som tema bli sekundär. »Was kann es da für einen Sinn haben, um solche Dinge wie politische und soziale Doktrinen sich tot zu schlagen ...». (s. 125.)

Den sociologiska skolan har naturligtvis också den sina begränsningar. Hans Mayer, som genom sin biografi *Georg Büchner und seine Zeit* (1. uppl. 1946) i sitt läger har en ställning lik auktoritativ som Viëtor, möter en vanlig typ av kritik hos sin metafysiskt inriktade opponent Joachim Mischke (*Die Spaltung der Person in Georg Büchners 'Dantons Tod'*, 1970):

»Man kann daran zweifeln dass das Drama nur die dikterische Umsetzung eines politisch-geschichtlichen Urteils sei und gleichsam nur mit anderen Mitteln ausdrücke, was Büchner als Politiker gedacht, erfahren und getan habe.»

¹ Exempelvis Paul Reimann, *Hauptströmungen der dt Literatur 1750-1848*, 1956, och Henri Poschmann, som i *Weimarer Beiträge* 7, 1971 publicerat ett Büchner-kapitel till en ny tysk litteraturhistoria. Här kan också noteras den trotskistiska analys av *Dantons Tod* som Kritiska seminarier i Göteborg publicerat i *Ord och bild* 1, 1970, omtryckt i antologin *Socialistisk litteraturkritik*, Sthlm 1972.

² Ernst Alker, *War Georg Büchner ein revolutionärer Dichter?* Neophil. 27, 1942, s. 208. Yttrandet är i stort sett oförändrat i Alkers *Die deutsche Literatur im 19. Jahrhundert*, 2. uppl. 1962 och han upprepar där sin tes om Büchners »schöpferische Überwindung» av sin ungdoms radikalism (Büchner var 23 år vid sin död), hans »vollgezogene Rückkehr zum konservativen Gedanken» och hans kristna omvändelse på dödsbädden (s. 354 f.).

Sociologerna sägs sätta likhetstecken mellan politiskt innehåll och konstnärligt uttryck. Psykologiska, religiösa och moraliska konsekvenser återförs till sitt upphov i samhällssfären, om man överhuvud taget finner dem värda beaktande. Konstens specifika karaktär förnekas. Det är argument som ofta anförs mot den politiska skolan. Samtidigt röjer Mischke några öppningar i sitt eget harnesk. Metafysikerna tilldelar gärna begreppet politiskt innehåll en insnävande Urteils-karaktär. De tvivlar i allmänhet inte på att en författares verksamhet låter sig fördelas på ett flertal, icke-kommunicerande kärn, jfr titeln på Viëtors monografi. Men är det inte en egendomlig föreställning att Büchner tänkte, erfor och gjorde något »som politiker» som inte påverkade hela hans personlighet. Det är frestande att andra ett Büchner-citat riktat mot en »akademisk» människosyn av likartat slag, med rötter i »der Anschauung des Mystikers und dem Dogmatismus der Vernunftphilosophen»:

»Die Philosophie a priori sitzt noch in einer trostlosen Wüste; sie hat einen weiten Weg zwischen sich und dem frischen grünen Leben, und es ist eine grosse Frage, ob sie ihn je zurücklegen wird» (*Über Schädelnerven*. Sämtl. Werke und Briefe, 2, s. 292 f.).

Det kan i sammanhanget nämnas att Wolfgang Martens, som själv företräder ett religiöst-metafysiskt betraktelsesätt, i mitten av 60-talet redigerade en antologi som innehåller flera av Büchnerforskningens principiellt viktigaste texter (*Wege der Forschung: Georg Büchner* Vol. LIII. 1965). Jag vill också hänvisa till en utmärkt forskningsöversikt av Bo Ullman i *Studier i modern språkvetenskap* (Vol. 4. Stockholm 1972).

I denna översikt, *Der unpolitische Georg Büchner*, framhåller Ullman att »Büchner ist, seitdem man sich überhaupt mit ihm beschäftigt hat, als ausgesprochen politisch und sozial engagierter Schriftsteller erschienen.» Han vågar t. o. m. förmoda att

»die Interpretation des Büchnerschen Werkes, die trotzdem diese Politischen aus dem Wege gehen, seien im Grunde nichts als – bisweilen ins Groteske getriebene – negative Bestätigungen eines Sachverhalts, der all denen, die die Entpolitisierung Büchners betrieben haben, wohl bewusst, aber unerwünscht war».

Ullmans *Woyzeck*-avhandling är ett försök att nå bortanför den långvariga och allt sterilare motsättningen. Uppmärksamheten inriktas på frågan hur den socialkritiska tematiken förmedlas i verket och fås att fungera på en estetisk nivå och vilka formella element Büchner använder för att

uppnå detta syfte. Den sociala verkligheten och karaktäriseringen av den genom de diktade gestalterna har här blott en förberedande funktion. Biografiska motiveringar för de ställningstaganden som kristalliserats i tematiken uppfattas på samma sätt som en inkörspport och sammanfattas kortfattat i kap. 1, där även en textkritisk diskussion om *Woyzeck* förs. Annan historisk kontext undviks liksom, med få undantag, litterära komparationer.

Avhandlingens helhetssyn har starkt påverkat av Adorno som framgår av omsorgsfulla reverenser. De inledande avsnitten om metoder och mål är tyvärr inte särskilt genomskinliga, men Hans Kudszus' definition av Adornos »dialektische Philosophem» stämmer så väl in också på Ullmans avhandling, att den kan fungera som en sammanfattning. Adorno hävdar alltså:

»dass Werke der grossen Literatur das Ganze der Gesellschaft als einer in sich widerspruchsvollen, dem Einzelnen feindlich, fremd und kalt gegenüberstehenden und ihn bedrückenden Einheit eines 'entstellten' Lebens zum Erscheinen bringen und durch ihre Gestaltung, nicht etwa durch ideologische Phraseologie, jedenfalls der Tendenz nach die 'tragenden Widersprüche des realen Daseins' mit Hegel zu sprechen: 'versöhnen', sei es auch nur im Traum von einer Welt, in der es anders wäre als in der realen, 'verdinglichten', individualistisch-atomistischen, menschenunwürdigen, seit Beginn der industriellen Revolution durch die Herrschaft von Waren über Menschen geschändeten Welt.» (*Über Theodor W. Adorno*, Ed. Suhrkamp. 1968 s. 33).

Kap II skildrar hur det vanställda livets samhälleliga förtryck får sin gestalt i kaptenen och doktorn. Marknadsscenen med den dresserade hästen åskådliggör det efemära i överskiktets position. Dess egen insikt om detta förhållande tränger fram i kaptenens sentimentala självömskan och doktors förstening. Ornamental bildning, förljugen estetik, förtingligad lärdom, kommunikationsersättande konversation och glädjelöst kamaraderi är några av spjalorna i den bur där den härkande klassens representanter satt sig. Det är därigenom klart att de som individer inte har något egenliv, å andra sidan är det lika klart att det är alla dessa yttre igenkänningstecken som binder klassen samman och som därmed börjar att fungera som instrument för ett ideologiskt förtryck.

Åtminstone samhällets övre skikt tycks i *Dantons Tod* näras av en dröm om en tillvaro där livets begränsningar – jaget och ägandeförhållanden – har upphävts, kap. III. Denna utopi förverkligas momentant i erotiken. Men redan i *Dantons Tod* börjar den undermineras; den

kan inte förenas med insikten om den materiella nöd som är prostitutionens förutsättning. (Ullman behandlar i detta sammanhang bara den epikureisk-promiskuösa och den animalisk-driftsmässiga erotiken, inte den hängivna kärlek som i dramat representeras av Lucile Desmouins. Men den kan också infogas i utopikritiken. Luciles paradoxala slutreplik, »leve konungen» leder till att hon häktas »i republikens namn» och är alltså i själva verket ett avsiktligt självmord; i döden vill hon förenas med sin make. Även denna utopi befinner sig således utanför människans liv. För att förverkliga den måste man förneka det som haft värde i detta livet, här Camilles republikanska verksamhet. Även som förverkligad är alltså denna utopi dubiös. Slutscenen präglas med en sådan tolkning av samma ambivalenta inställning till handlingen som dramat i övrigt.)

I *Woyzeck* är erotik och kärlek helt underkastade de lagar som gäller för samhället i övrigt.

»Nach dem erträumten dionysischen Rausch des 'Danton' bringt er das Verhältnis Mariens mit dem Tambourmajor nicht einmal zum Satyrspiel, bloss zum Fall eines Wechsels von erotischem Besitz, einer Eroberung» (s. 76).

I Ullmans teckning av *Woyzeck*, kap. IV, kan man särskilt iaktta att

1. *Woyzeck* uppfattas som en reflekterande individ, som inom sin referensram är avsevärt mer intellektuellt rörlig än t.ex. kaptenen eller doktorn. Men *Woyzecks* ram omger inte en härskande ideologi, dessutom är den i sig själv betänklig; deformerad av sjunket kulturgods, kvardröjande fördomar etc. Den folkliga föreställningsvärlden är inte – som romantikerna menade – ett livsfrämjande alternativ. Även den är förtryckande och hindrar individens strävan att upprätta en »naturlig» kontakt med sina medmänniskor.

2. *Woyzeck* gestaltas bl.a. med hjälp av sitt »ty-piska» språk; Ullman ger intressanta »belägg-tolkningar» som visar hur Büchner mellan utkasten lyckas rensa bort gestaltfrämmande inslag av analytisk självkänedom och insikt i den egna situationen, medan miljöåtergivande ordval och diktion redan från början är rätt träffade.

3. *Woyzeck* upplever att de båda ideologiska systemen, doktors värld och hans egen, har en gemensam fond, men han inser inte att systemens uppgift är att hindra att ljuset riktas dit. Han anslår en nästan kollegial ton gentemot doktorn. Även med andra medel – *Woyzeck* tilldelas karaktärsdrag och gester som förbinder honom med gestalter i andra dramer – markerar Büchner att det innanför samhället finns ett slags identitet

mellan klassernas representanter, någonstans inom sig är de alltid tillsammans.

»Der Charakterisierung *Woyzecks* gelingt es so, nicht nur der Gestalt des Unterdrückten Selber eine ihr zukommende psychologisch realistische Wahrheit zu verleihen, sondern auch – statt die Gestalt schliesslich doch 'idealisierend' von denen der Unterdrückten zu isolieren – ein Bild grausiger Identität jener Gesellschaft herzustellen, von der *Woyzeck*, aber nicht weniger seiner Herren, geformt worden sind» (s. 93).

Helt övertygande är väl inte beläggen för denna tes, och slutsatsen, som Adorno inspirerat, öppnar vägen för ett absolutifierat samhällsbegrepp, i princip inte skilt från metafysiska kategorier som t.ex. »das unerbittliche Gesetz eines namenlosen allmächtigen Zwangs, der das Weltkarusell treibt und alles dem allgemeinen Zirkel unterwirft» dvs. som Gerhart Baumann uttolkar sin iakttagelse av samma förhållande. (*Georg Büchner. Die dramatische Ausdruckswelt*. 1961, s. 214, büchnerforskningens textinterpretatoriska huvudverk.) Ullmans helhetssyn – en konflikt mellan individens naturliga strävan mot mänsklig närhet och de yttre samhälleliga strukturerna som hindrar kommunikation och kontakt – kräver dock att denna »Identität innerhalb der Gesellschaft» i Büchners verk uppfattas som trovärdig.

Kap V och VI ägnas helt åt medlen för den social-kritiska tematikens framtoning i verket. Ullman kan i några fall arbeta vidare på uppslag hos Gonthier-Louis Fink (folkvisefragment), Volker Klotz (paratax), Walter Höllerer (rytmisk differentiering) och Helmut Krapp (textens diskontinuitet), alla forskare som genom språklig, stilistisk och strukturell inriktning under 50- och 60-talen arbetat vid sidan av motsättningen »metafysiker-politiker». Dessa uppslag och flera egna sammanställs här under ett övergripande perspektiv. Jag nämner endast avsnittet »Parataxe», som tydligt exemplifierar hur den oftast asyndetiska parataxen är folkets, och *Woyzecks*, naturliga uttrycksform liksom Büchners egen, exempelvis i Lenz. Hypotaxen hör överskiktet till, man kan tänka på Danton-kretsens retoriska tirader och på kung Peter i *Leonce und Lena* som är en nära nog programmatisk tillbedjare av hypotaxens skenbara sammanhang. I *Woyzeck* blir det tydligt att denna socialt definierade hypotax i själva verket är en kamouflerad paratax; konjunktioner och underordning är till för att dölja bristande samband mellan satsleden inte för att förbinda dem. Detta förhållande blir hos Büchner ett led i återskapandet av den struktur som stöter undan *Woyzeck*. Iakttagelserna om paratax-hypotax spe-

lar också in vid undersökningen av hur talrytmen fungerar som ett socialt skiljetecken.

Av stor vikt för avhandlingen som helhet är avsnittet om folksagan, föranlett av farmors saga i *Woyzeck*, ett centrum för hela Büchners verk enligt Ullman. Förhållandet till genren belyses med hjälp av Lüthis studier i europeisk folksaga. I den korta berättelsen om den gråtande pojken som finner himlen lika öde som jorden sammanfattar Büchner sin pessimistiska människosyn. Samtidigt gör han återigen upp med optimismen i upplysningens eller Fichtes tappning, och han gör detta på ett sådant sätt att hans personliga och medvetna realism skarpt avtecknar sig mot samtidens falskt folkliga och sentimentala romantik just i och med hans manövrerande mellan genretrohet och genrebrott. Sagan fungerar som »episk integration», den är en sammanfattning som placerar dramat i ett större sammanhang, en funktion som poängteras genom att sagan berättas av en utomstående person. (Jfr Marions monolog i *Dantons Tod*).

I dessa båda kapitel arbetar Ullman på samma sätt som en musikkritiker, de strukturskapande formerna är undersökningens huvudföremål. Det är därför i sin ordning att en analys av Alban Bergs *Wozzek*³ (1925) får avsluta hans framställning, kap. VII. Bergs opera blir ett belägg för riktigheten av Ullmans tolkning av dramat, »es mag anfechtbar erscheinen», misstänker han själv (s. 140). Ja, och detta så mycket mer som Adorno på en gång är Bergs elev och Ullmans lärare. Ullmans tolkning står alltså i ett släktskapsförhållande till Bergs opera. Men det rubbar inte hans belägg för att Berg var en avancerad och insiktsfull Büchnerolkare.

Genom att envetet borra sig igenom skikt efter skikt i Büchners drama och genom att dirigera element från skilda sfärer till harmoni förlänar Ullman sin framställning ett stort mått av trovärdhet; längre i riktning mot bevisning kan man kanske inte nå med den metod som används. I sin polemik mot den metafysiska skolans ytterspringare, särskilt Martens, visar Ullman en praktisk inställning som är njutbar. Hans helhetsperspektiv, i vilket enskildheterna oavbrutet relateras till en samhällelig realitet utan att deras egenart ifrågasätts, gör framställningen substansiell och engagerande.

Christer Åsberg

Georg Büchner: *Sämtliche Werke und Briefe*. Historisch-kritische Ausgabe mit Kommentar herausgegeben von Werner R. Lehmann.

1. Bd: *Dichtungen und Übersetzungen mit Dokumentationen zur Stoff-Geschichte*. Chr. Wegner Verlag, Hamburg 1967.

2. Bd: *Vermischte Schriften und Briefe*. Chr. Wegner Verlag, Hamburg 1971. (Carl Hanser Verlag, München 1972).

Werner R. Lehmann: *Textkritische Noten, Prolegomena zur Hamburger Büchner-Ausgabe*. Chr. Wegner Verlag, Hamburg 1967.

Werner R. Lehmanns s.k. Hamburger Ausgabe av Büchners verk är efterlängtat. Fritz Bergemanns utgåva från 1922 är svåråtkomlig, och saknas även på större vetenskapliga bibliotek. Den populärare läsutgåvan från 1926, grundvalen för de flesta senare utgåvor i Bergemanns eller andras namn, svarar inte mot vetenskapliga krav, men har ändå använts även i kvalificerade sammanhang.¹ Särskilt känsligt är läget när det gäller *Woyzeck*, »das Fiasko der Woyzeck-Forschung setzt mit den Bergemannschen Leseausgaben ein».² Interpolationer, konjekturer och kontamineringar är legio.³ Betränkligare är att scenföljden ändras för att bättre överensstämma med Bergemanns egen klassiskt präglade dramauppfattning. Ursula Paulus har utpekat några beståndsdelar: »1. Begrenzte Zeitspanne und zeitliche Übersichtlichkeit sind eine Grundforderung an die Szenenanordnung. 2. Der handlungsmässig-kausale Nexus soll hergestellt werden. 3. 'Episoden' werden als störend empfunden.»⁴ Den berömda öppningsscenen där Woyzeck rakar sin kapten har Büchner aldrig placerat just där, hur effektiv den än må vara som exposition. Bergemann blandar också in psykologiska och andra ovidkommande tolkningssynpunkter i de textkritiska resonemangen. I fråga om de svårordnade slutscenerna menar han att Büchner nog hade tänkt ställa Woyzeck inför rätta (att dömas till döden, vilket vi inte vet något om). Men Woyzeck skulle inte ha kunnat försvara sig lika »glänsande» som Danton, den anklagelse han kunnat rikta tillbaka mot Gud eller mot samhället skulle ha varit stum. Och i så fall,

»war dann nicht Woyzecks Tod durch Ertrinken in unmittelbarer Folge seiner Geistesverwirrung sein bester, sein beredstester Anwalt? Auch bei diesem Ausgang bleibt ja die Auslegung einem jeden unbenommen; man kann ihn pessimistisch, ja auch nihilistisch deuten, und man kann ihn ver-

³ *Wozzek* i stället för *Woyzeck* p.g.a. den förste utgivarens, Franzos, felläsning.

¹ Ursula Paulus, *Georg Büchners Woyzeck*. Jahrbuch der deutschen Schillergesellschaft, VIII. 1964. s. 228.

² Lehman, *Textkritische Noten*, s. 37.

³ Flera exempel hos Paulus och Lehmann.

⁴ Paulus s. 231.